

Emergency Fostering

We offer care and support for children at risk of being abandoned or in need of care.

For more information, see www.emergencyfostering.org.uk

38

Догляд за дітьми, позбавленими батьківського піклування: альтернативні практики

Юлія ЦИРФА

Зважаючи на постійне збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, а також необхідність упровадження нових форм догляду за ними, 12 червня 2013 року Комітет Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму за участю Міжнародної благодійної організації «Партнерство «Кожній дитині» та Громадської ради при Міністерстві соціальної політики України провели «круглий стіл» на тему «Сімейний патронат: досвід упровадження та шляхи законодавчого врегулювання». Мета заходу – розгляд та аналіз законодавчих пропозицій щодо внесення змін до деяких законів України задля посилення соціального захисту дітей і підтримки їхніх сімей шляхом упровадження системи патронату – тимчасового догляду за дитиною та її виховання в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, батьками складних життєвих обставин; та/або на період прийняття рішення про набуття дитиною статусу сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та визначення форми її влаштування.

– Оскільки сьогодні опіка та піклування над дітьми, котрі потребують такої допомоги, є надзвичайно важливим питанням у нашій державі, публічне обговорення застосування в Україні патронату над дітьми, визначення місця останнього в системі забезпечення прав дитини та подальше вдосконалення цього механізму набувають дедалі більшого значення в контексті закріплення його основ на законодавчому рівні й відповідного втілення їх на практиці, – зазначив **народний депутат України, голова підкомітету з питань молодіжної політики, сім'ї та дитинства Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму Микола ЖУК**, відкриваючи засідання «круглого столу».

– Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року чітко визначає, що для повного та гармонійного розвитку дитина має виховуватися в середовищі сім'ї. Держави, котрі підписали цей документ, переконані: сім'я є природним осередком для зростання дитини та забезпечення благополуччя всіх її членів. Однак сьогодні є діти,

які з різних причин не повною мірою отримують належне піклування батьків. Тому надзвичайно важливо вчасно виявляти ті сім'ї, в яких батьки з тих чи інших причин не можуть належно виконувати батьківські обов'язки або ж у яких діти зазнали жорстокого поводження. У цьому разі забезпечення належного догляду за такими дітьми може бути реалізоване за допомогою патронату, котрий можна визначити як комплексну професійну послугу, що передбачає два обов'язкові завдання: по-перше, тимчасовий догляд і виховання дитини, яка потребує відповідного захисту та піклування; по-друге, одночасне надання особою, котра виконує функції патронатного вихователя, ефективних підтримуючих послуг щодо відновлення повноцінного перебування дитини в її сім'ї, а якщо це неможливо – пошук альтернативних варіантів влаштування такої дитини, – підкреслила **директор Міжнародної благодійної організації «Партнерство «Кожній дитині» Васирина ДИБАЙЛО**.

За її словами, перша патронатна сім'я на території України (котра на

той час прирівнювалася до прийомної сім'ї термінового влаштування) була створена 2009 року в місті Бровари. Середній термін перебування дитини в патронатній сім'ї становить три з половиною місяці, а підготовка патронатних вихователів відбувається на основі спеціальної програми навчання кандидатів. Відповідно, починаючи з 2009 року на території нашої держави послуги патронату було надано 28 дітям.

Водночас **директор департаменту сім'ї та дітей Міністерства соціальної політики України Руслан КОЛБАСА** зазначив, що станом на 2012 рік кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становила 92 865 осіб. Причому 68 311 (понад 75 відсотків) дітей – ті з них, батьків котрих було позбавлено батьківських прав. Щорічно на облік державних органів перебувають понад 30 000 дітей, котрі потрапили в складні життєві обставини або ж потребують розташування в притулках, центрах соціальної реабілітації чи інтернатах.

– Значна кількість дітей перебуває в інтернатних закладах за заявами батьків, котрі не здатні задоволь-



нити потреби дитини через хворобу, бідність чи безробіття. Тому розташування дитини в спеціалізованих закладах розглядається батьками як єдина можливість забезпечити належний догляд за нею, її освітнє виховання та утримання. Однак нинішня система виховання в таких закладах не забезпечує належних умов для повноцінного розвитку дитини, особливо щодо її адаптації в суспільстві після залишення інтернатного закладу. Тож лише патронатні сім'ї можуть забезпечити комплексний підхід до виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, а тому не отримує належного догляду у власній сім'ї, – зазначив Р. Колбаса.

Аналізуючи міжнародний досвід застосування патронату, він наголосив, що Керівні вказівки щодо альтернативного догляду за дітьми, схвалені 24 лютого 2010 року під час 64-го засідання Генасамблеї ООН, скеровані на вдосконалення захисту та підвищення рівня благополуч-

роботи з ними. Також важливою є підготовка підзаконних нормативно-правових актів на рівні міністерств і відомств, що безпосередньо регулювали б питання патронату.

– Наразі розробка пропозицій щодо внесення змін до наявних законів спрямована на виконання таких завдань:

1) посилити спрямування чинних законів на забезпечення права кожної дитини виховуватися в сім'ї, мінімізуючи явище соціального сирітства;

2) створити законодавчі механізми для запровадження патронату над дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, а тому потребують такого догляду;

3) визначити фінансові механізми задоволення потреб патронату та джерела його фінансування.

Унесення змін до чинних законів має передбачати насамперед удосконалення Сімейного кодексу України, Житлового кодексу України, а також законів України «Про охоро-

нодавець повинен чітко регламентувати, чим в Україні, власне, відрізняються процедури позбавлення батьківських прав і вилучення без позбавлення батьківських прав, – зазначила Керівник Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини адміністрації Президента України Людмила ВОЛИНЕЦЬ.

На її думку, за радянських часів та на зорі незалежності нашої держави такі категоріальні відмінності не мали принципового юридичного значення. Однак нині на порядку денному – потреба забезпечення правової можливості обмеження прав батьків, котрою якраз і може вважатися вилучення без позбавлення батьківських прав. У цьому разі суд повинен визначити: певні зобов'язання батьків (дитина котрих була вилучена на певний період), які мають бути виконані до завершення певного періоду; зобов'язання патронатних вихователів стосовно біологічних батьків ди-



ча дітей, батьки котрих позбавлені батьківських прав чи перебувають у складних життєвих обставинах. В Україні ж ці пріоритети містяться в Національній стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, схваленій Указом Президента № 609/2012 від 22 жовтня 2012 року.

Заступник голови Громадської ради з питань сім'ї та дітей при Міністерстві соціальної політики України, керівник робочої групи з розробки пропозицій до законодавства щодо запровадження патронату Зінаїда КИЯНИЦЯ наголосила, що сьогодні важливим вбачається внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України № 866 від 24 вересня 2008 року «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», котрі визначили б діяльність органів опіки та піклування щодо раннього виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та подальшою

ну дитинства», «Про соціальні послуги», «Про місцеві державні адміністрації», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про безоплатну правову допомогу», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Ми усвідомлюємо, що цей список далеко не повний, а тому його потрібно було б продовжити законодавчими актами, котрі регулюють питання запобігання насильству в сім'ї, діяльність відповідних органів опіки та піклування тощо, – підкреслила вона.

– У разі облаштування дитини в патронатній сім'ї не завжди можна говорити про делегування повноважень щодо такого облаштування з боку біологічних батьків дитини, тому стосовно них воно може виступати своєрідним актом «репресії» з боку держави, під час якого слід удаватися до поняття «вилучення дитини без позбавлення батьківських прав». Визначення такої юридичної категорії має передовсім забезпечуватися шляхом налагодження взаємодії із судовою гілкою влади, адже зако-

тини; умови співробітництва біологічних батьків і патронатних вихователів дитини тощо.

Окрім того, сьогодні постає питання щодо визначення категорії дітей, котрі можуть бути облаштовані в патронатних сім'ях. Оскільки наявні законодавчі пропозиції передбачають, що робота патронатних вихователів має оплачуватися коштом держбюджету, будь-яка дитина, котра претендує на облаштування в патронатній сім'ї, повинна мати визначений пакет документів. Тож опрацювання фінансової складової цього механізму має надзвичайно важливе значення.

За словами **судді Верховного Суду України, заслуженого юриста України Лілії ГРИГОР'ЄВОЇ**, основною проблемою в цьому сенсі є чітке визначення всіх понять, котрі надалі використовуватимуться в законодавчих актах. Адже, наприклад, у Сімейному кодексі відсутнє роз'яснення категорій «дитина-сирота» чи «дитина, позбавлена бать-

Комітетські слухання

ківського піклування», котрі, натомість, тлумачаться положеннями інших законів. Однак останні також містять чимало розбіжностей щодо визначення цих понять. Часто вживана категорія «патронатна сім'я» також не може вважатися юридично обгрунтованою, бо ця сім'я не є сім'єю в розумінні Сімейного кодексу України: це – сім'я патронатного

соціальними інституціями, а з другого – виступає посередником між дитиною та зовнішнім середовищем, її біологічними батьками, потенційними прийомними батьками чи усиновлювачами. По-друге, ця інтегрована послуга, котра, як на мене, є найпридатнішою для дітей раннього та дошкільного віку, має певні алгоритми реагування на випад-

аби отримати заробітну плату. Тобто працівники інтернатів первинно не мають на меті повернення дитини до сімейного середовища. Відтак сім'ї короткотермінового чи термінового влаштування (патронатні сім'ї) виступають у ролі альтернативних форм улаштування дитини, першочерговим завданням яких є повернення дитини до природного для неї



вихователя. Відповідно, існування відмінностей у визначенні цих категорій створюватиме труднощі під час роботи органів опіки та піклування, а також судів, котрі в своїй роботі використовуватимуть наявне в цій сфері законодавство.

– Розміщення дитини в сім'ї патронатного вихователя має відбуватися на основі рішення суду, адже вилучення дитини без позбавлення батьківських прав є не просто проміжною ланкою, котра передувє позбавленню батьківських прав, а застосовується у випадках, коли батьки внаслідок тих чи інших обставин не можуть належно виконувати своїх прямих обов'язків, на деякий час делегуючи їх патронатним вихователям, – зазначила **директор Київського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Людмила НІКОЛАЄНКО**.

– Оскільки благополуччя дитини напряму визначається через забезпечення благополуччя її сім'ї, запровадження сімейного патронату матиме позитивний ефект на різних рівнях – від державного до інституційного й особистого. По-перше, інтегрований підхід, який лежить в основі сімейного патронату, передбачає збагачення соціальних відносин, налагодження тісніших взаємозв'язків між соціальними інститутами та державою, бо сімейний патронат як такий неможливий без налагодження співпраці між фахівцями різного профілю, котрі працюють із дитиною. Патронатний вихователь, з одного боку, представляє інтереси дитини під час взаємодії із

ки жорстокого поводження з дітьми. По-друге, сімейний патронат дасть змогу на практиці продемонструвати успішну реалізацію технологій (розвиток соціальних контактів, оцінка потреб дитини в сім'ї тощо), котрі вже багато років застосовуються в усьому світі. Саме ці чинники допомагають прийняти адекватне зважене рішення щодо подальшого облаштування дитини, котра перебуває під наглядом патронатних вихователів, які є справжніми професіоналами (на відміну, наприклад, від прийомних батьків дитини), – підкреслила **доктор педагогічних наук, заступник директора з науково-експертної роботи Інституту проблем виховання НАПН України Жанна ПЕТРОЧКО**.

За словами **заступника міського голови Білої Церкви Миколи АНТОНЮКА**, можливість улаштування дитини до патронатної сім'ї на порівняно короткий період забезпечує усунення наслідків так званого звикання дитини, а також налагодження достатньо міцних зв'язків між нею та патронатними вихователями, розірвання яких може травмувати дитячу психіку. Крім того, протягом цього періоду виникає можливість співпраці з біологічною родиною дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах. Ті інституції, до обов'язків котрих безпосередньо належить робота з такими сім'ями, виконують ці функції в міру своїх можливостей. Проте інтернатні заклади розглядають дитину як своєрідний «матеріал», над яким їхній персонал має працювати,

сімейного середовища існування.

– У будь-якому разі в дитини, котра перебуває в патронатній сім'ї, формується прихильність до її вихователів. Наскільки вона може бути сильною, залежить від віку дитини, вмінь і професіоналізму патронатних вихователів. Однак, у будь-якому разі, діяльність останніх мінімізуватиме можливість потраплення дитини до різного роду закладів соціальної опіки, – додав **начальник служби у справах дітей виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) Микола КУЛЕБА**.

– Згідно з пунктом 13 Керівних вказівок щодо альтернативного догляду за дітьми, прийнятих Генасамблеєю ООН, вилучення дитини із сім'ї має розглядатися як крайній захід, котрий повинен застосовуватися на тимчасовій основі лише в разі неможливості перебування дитини у власній родині. Тривалість патронатного нагляду має бути зведена до мінімуму. Відтак система роботи, вибудована державою для співпраці з сім'ями патронатних вихователів, повинна ґрунтуватися на співробітництві з біологічною сім'єю дитини, адже за відсутності підтримки, котра надається такій сім'ї, суд зрештою позбавить батьків дитини батьківських прав. Тобто система захисту дитини має забезпечувати насамперед її власні інтереси, а також сприяти наданню підтримки її біологічній сім'ї, – підсумував **національний директор Міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС – Дитяче містечко» Андрій ЧУПРИКОВ**.

Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.